

Торайғыров университетінің
ҒЫЛЫМИ ЖУРНАЛЫ

НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ
Торайғыров университета

ТОРАЙҒЫРОВ УНИВЕРСИТЕТІНІҢ ХАБАРШЫСЫ

Экономикалық сериясы
1997 жылдан бастап шығады

ВЕСТНИК ТОРАЙҒЫРОВ УНИВЕРСИТЕТА

Экономическая серия
Издается с 1997 года

ISSN 2710-3552

№ 2 (2025)
Павлодар

НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ
Торайгыров университета

Экономическая серия
выходит 4 раза в год

СВИДЕТЕЛЬСТВО

о постановке на переучет периодического печатного издания,
информационного агентства и сетевого издания
№ KZ93VPY00029686

выдано
Министерством информации и коммуникаций
Республики Казахстан

Тематическая направленность
публикация материалов в области экономики, управления,
финансов, бухгалтерского учета и аудита

Подписной индекс – 76133

<https://doi.org/10.48081/NVZW5116>

Бас редакторы – главный редактор

Давиденко Л. М.
доктор PhD

Заместитель главного редактора
Ответственный секретарь

Гребнев Л. С., *д.э.н., профессор*
Шеримова Н. М., *доктор PhD*

Редакция алкасы – Редакционная коллегия

Шмарловская Г. А.,	<i>д.э.н., профессор (Беларусь);</i>
Кунязов Е. К.,	<i>доктор PhD, доцент;</i>
Алмаз Толымбек,	<i>доктор PhD, профессор (США);</i>
Мукина Г. С.,	<i>доктор PhD, ассоц. профессор, доцент;</i>
Дугалова Г. Н.	<i>д.э.н., профессор</i>
Алтайбаева Ж. К.,	<i>к.э.н.</i>
Мусина А. Ж.,	<i>к.э.н., ассоц. профессор, доцент;</i>
Титков А. А.,	<i>к.э.н., доцент;</i>
Шокубаева З. Ж.	<i>технический редактор.</i>

За достоверность материалов и рекламы ответственность несут авторы и рекламодатели
Редакция оставляет за собой право на отклонение материалов
При использовании материалов журнала ссылка на «Вестник Торайгыров университета» обязательна

<https://doi.org/10.48081/GRVF7745>

**Г. М. Сагиндыкова¹, Г. С. Тусибаева², *М. А. Баяндин³,
Г. А. Рахимова⁴, А. К. Жумагулова⁵**

^{1,2}Қ. Құлажанов атындағы Қазақ технология және бизнес университеті,
Қазақстан Республикасы, Астана қ.;

³Шерхан Мұртаза атындағы Халықаралық Тараз университеті,
Қазақстан Республикасы, Тараз қ.;

⁴С. Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық университеті,
Қазақстан Республикасы, Астана қ.;

⁵Абай Мырзахметов атындағы Көкшетау университеті,
Қазақстан Республикасы, Көкшетау қ.

¹ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0819-237X>

²ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6004-3569>

³ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2158-4370>

⁴ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6950-7879>

⁵ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4989-5477>

*e-mail: mbayandin.71@mail.ru

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ҚАРЖЫЛЫҚ ЖҮЙЕСІНІҢ АШЫҚТЫҒЫН АРТТЫРУДЫҢ ҚАЗІРГІ ЖАҒДАЙЫ ЖӘНЕ БОЛАШАҒЫ

Мақала осы құрылымның ашықтығын нығайту жөніндегі шараларға баса назар аудара отырып, Қазақстан Республикасы Бюджеттік тетігінің ағымдағы жағдайын жария етеді. Қазақстанның қазіргі даму кезеңінде негізгі бағыт экономиканың ұзақ мерзімді тұрақтылығын нығайту, Мемлекеттік қаржыны басқаруды оңтайландыру және бюджетті бөлудің нәтижелілігін айтарлықтай арттыру саласындағы бюджеттік стратегияны белсенді жаңғырту болып табылады. Бұл мақалада бюджеттік жүйе құрылымының негізгі элементтері, оның ішінде республикалық және жергілікті бюджеттер арасында қаржы ресурстарын бөлу механизмі талданады. Сондай-ақ мемлекеттік бюджеттен тыс қорлардың бюджетті қалыптастырудың жалпы процесіне әсері қарастырылады. Табиғи шикізаттан түсетін салықтық түсімдер

мен экспорттық түсімдер, сондай-ақ халықты әлеуметтік қолдауға, инфрақұрылымдық жобаларға арналған бюджеттік шығындарды құрылымдау және әлеуметтік-экономикалық қалпына келтіруді ынталандыру ұсынылған мемлекеттің қаржы ағындарын егжей-тегжейлі зерттеуге ерекше назар аударылады. Негізгі міндеттердің бірі Бюджеттік сектордың ашықтығын айтарлықтай арттыру болып табылады. Жұмыста қаржыны басқаруды оңтайландыру бойынша бастамалар егжей-тегжейлі сипатталған: электрондық оқу процесін енгізуден бастап бағдарламалық-мақсатты жоспарлау әдістерін енгізуге және теріс пайдаланудың алдын алу мақсатында бақылау-аудиторлық қызметті күшейтуге дейін. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылды, салық саясатын жетілдіруді қозғайтын реформалардың стратегиялық бағытына ерекше назар аударылады.

Кілтті сөздер: қаржылық жүйе, Қазақстан, ашықтық, Қаржылық шығыстар, кірістер, реформалар, электронды қаржыландыру.

Кіріспе

Қазақстан Республикасының қаржылық жүйесі макроэкономикалық тұрақтылықты қамтамасыз етуде, шектеулі Мемлекеттік ресурстарды тиімді бөлуде және өзекті әлеуметтік мәселелерді шешуде маңызды рөл атқарады. Оның жұмыс істеуі халықтың өмір сүру деңгейіне, инфрақұрылымның дамуына, инвестициялық климатқа және сайып келгенде, елдің әлемдік аренадағы бәсекеге қабілеттілігіне тікелей әсер етеді. Соңғы жылдары Қазақстан қаржы процесін жаңғыртуға бағытталған реформаларды белсенді түрде жүргізіп келеді, оны үздік халықаралық тәжірибелерге жақындатады. Бұл қайта құрулардың негізгі бағыттары ашықтық пен есептілікті арттыруды, қаржыны жоспарлау мен атқару жүйесін жетілдіруді, мемлекеттік сатып алуды бақылауды күшейтуді және ақша қоры қаражатын басқарудың тиімділігін арттыру үшін заманауи ақпараттық технологияларды енгізуді қамтиды. Қаржы қорының шығыстарының тиімділігін арттыру үшін реформа жүйесінде қаржыландырудың заманауи әдістемелерін және бағдарламалық-нысаналы тәсілді енгізуге ерекше назар аударылды.

Бұл жұмыста тұжырымдалған болжам Қазақстандағы қаржы қоры үдерісінің ашықтығы мен айқындығын арттыру мемлекеттік қаржыны басқару процесін жақсартып қана қоймай, азаматтардың мемлекеттік органдарға деген сенімін едәуір арттырады, бұл қаржы қорының қаражатын неғұрлым тиімді пайдалануға әкелуі мүмкін.

Осы баптың мақсаты – Қазақстанның қаржы қоры жүйесінің жай-күйі мен даму жүйесін қарастыру, оның жұмыс істеуіндегі негізгі проблемаларды анықтау және жүйенің ашықтығы мен айқындығын арттыру мақсатында оларды шешу жолдарын анықтау. Сондай-ақ ұзақ мерзімді перспективада қаржы қорының тұрақты және тиімді жұмыс істеуін қамтамасыз ету үшін қаржылық басқаруды жетілдіру жолдарын қарастыру қажет.

Материалдар мен әдістері

Экономикалық Тұжырымдаманың қиындықтары, сондай-ақ оның ашықтығы шетелдік және отандық академиялық әдебиеттерде тез зерттеледі. Үкіметтік экономикалық басқару, сондай-ақ қаржыландыру тұжырымдамалары жалпы мемлекеттің негізгі құрамдас бөлігі болып қала береді. Экономикалық тұжырымдамалардың қиындықтарымен айналысатын шетелдік ғалымдардың ішінен Martynenko, онда Еуропа мемлекеттерінің үлгісіндегі үнемді іс-әрекеттердегі ашықтықтың маңыздылығы талданады. Ғалым қаржы қоры үдерісінің қолжетімділігі үнемді ақшаны барынша тиімді қолдануға, сыбайлас жемқорлық дәрежесін азайтуға, сондай-ақ қаржылық жағдайларды жақсартуға ықпал ететінін мәлімдейді [1].

Америка Құрама Штаттарының тәжірибесін зерттей отырып, Nachmany, Fankhauser, Townshend және Collins технологияларды қаржы қоры үдерісіне біріктірудің маңыздылығын атап көрсетеді. Авторлар электрондық қаржыландыру және ашық деректер сияқты цифрлық құралдарды пайдалану, ашықтықты арттыруға және қаржылық шешімдер қабылдауды жеделдетуге ықпал ететінін көрсетеді. АҚШ-тың әртүрлі Штаттарының мысалдарын пайдалана отырып, авторлар нақты уақыттағы деректерді қолдану және шығындар туралы ақпаратқа қол жеткізу демократиялық процестерді күшейтуге және мемлекеттік органдардың есептілігін арттыруға қалай қабілетті екенін көрсетеді [2].

Бұған қоса, Math Н. экономикалық үдеріс пен қаржылық үдерістің ашықтық деңгейі арасындағы байланысты талдайды. Ол бюджеттің ашықтығы жоғары мемлекеттерде теңсіздік пен кедейлікті азайтуға көмектесетін экономикалық өсім мен ресурстардың ұтымды бөлінуі байқалады деп мәлімдейді [3].

Отандық әдебиеттерде қаржылық үдерістің аспектілері мен оның ашықтығы белсенді түрде қарастырылады. Ш. Д. Салимбаева мен Е. Н. Валиеваның зерттеулерінде Қазақстанның қаржы қоры жүйесінің қазіргі жай-күйіне талдау жүргізіледі. Авторлар мемлекеттік ресурстарды неғұрлым тиімді және мақсатты жұмсауға ықпал ететін бағдарламалық-мақсатты қаржыландыру қағидаттарын енгізудің маңыздылығын атап көрсетеді. Олар сондай-ақ қаржылық үдерістегі ашықтықтың төмен деңгейі қаржыны

пайдалану мониторингін қиындататынын және сыбайлас жемқорлық әрекеттерінің ықтималдығын арттыратынын атап көрсетеді [4]; [5].

З. К. Есімханова, З. М. Сәкенова, А. Е. Жуанышева және Н. А. Сәкенова жұмысында Қазақстандағы қаржылық басқаруды цифрландыру процесі егжей-тегжейлі зерттелуде. Зерттеушілер халықаралық тәжірибеге сүйене отырып, ашық қаржы қорының электрондық жүйелері мен технологияларын пайдалану мемлекеттік қаржыны басқарудың ашықтығы мен тиімділігін айтарлықтай жақсартып алады деген қорытындыға келді. Бұл өз кезегінде шығындардың ашықтығын арттырады және сыбайлас жемқорлық әрекеттерінің ықтималдығын азайтады, өйткені Бюджеттік шығындар туралы мәліметтер нақты уақыт режимінде көпшілікке қол жетімді болады [6].

Д. К. Калиева мен К. Б. Тәжібаеваның зерттеулерінде елдің қаржы жүйесінің ашықтығын арттырудың басты драйвері ретінде қоғамдық және парламенттік бақылауды күшейтудің орталық рөлі ерекшеленеді. Зерттеушілер қаржылық операциялардың ашықтығы сыбайлас жемқорлық тәуекелдеріне тосқауыл болып қана қоймай, сонымен қатар халыққа көрсетілетін мемлекеттік қызметтердің сапасын арттыруға тікелей әсер ететініне назар аударады. Талдау аясында Д. К. Калиева, К. Б. Тәжібаева Қазақстанда ішкі аудит жүйесін жетілдіру бойынша қосымша шараларды енгізу, сондай-ақ сыртқы бақылау-тексеру қызметін күшейту қажеттілігіне ерекше назар аударылады [7].

Қазақстандық бюджеттің жай-күйін талдау және оның ашықтығын арттыру үшін теориялық және эмпирикалық зерттеулерді қамтитын көп аспектілі тәсіл қолданылды. Бюджеттік басқару саласындағы Қазақстанның нормативтік базасы қаралады, қаржы жүйесінің ашықтығын қамтамасыз ету үшін заңнамалық актілер мен олардың тиімділігі талданады. Open Budget Index сияқты ресми деректер мен халықаралық индекстерді деректі және мазмұнды талдау әдістері қолданылады, сонымен қатар АҚШ, Германия және ЕО елдерінің табысты бюджеттік тәжірибелеріне салыстырмалы талдау жасалады. Кейс әдісі Қазақстанда бағдарламалық-нысаналы бюджеттеу мен ашық бюджеттерді енгізуді зерделеуге мүмкіндік береді [8]. Сарапшылар мен ҰЕҰ өкілдерімен жүргізілген сауалнамалар мен сұхбаттар азаматтар арасында бюджеттің ашықтығын қабылдауды бағалауға көмектеседі. Зерттеу нәтижелері елдегі бюджеттік басқаруды жақсарту бойынша ұсыныстар береді.

Нәтижелер және талқылау

2018–2023 жылдардағы республикалық қаржы қорының негізгі параметрлерін қарастырайық (1-кесте).

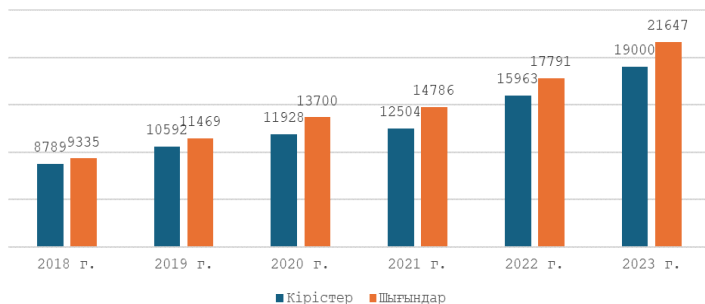
1-кесте – Республикалық қаржы қорының негізгі параметрлері, млрд, теңге

Атауы	2018 ж.	2019 ж.	2020 ж.	2021 ж.	2022 ж.	2023 ж.
Жалпы ішкі өнім	61820	69 533	70 714	80 302,1	65 487,8	119 251,2
Кірістер	8 789	10 592	11 928	12 504	15 963	19 300
Шығындар	9 335	11 469	13 700	14 786	17 791	21 647
Бюджет тапшылығы (профициті)	-729	-1 296	-2 185	-2 526	-2 390	-1 680
Бюджет тапшылығы (профициті) ЖІӨ-ге %	-1,2	-1,9	-3,1	-3,6	-3,2	-2,4
Ескерту – дереккөз бойынша құрастырылған [9].						

2018–2023 жылдар аралығында Қазақстан экономикасы керемет өзгерістерді көрсетуде. Жалпы ішкі өнім (ЖІӨ) 61820 млрд теңге деңгейінен әсерлі 119 251,2 млрд теңгеге дейін өсті, бұл 73 % өсімге тең. ЖІӨ-нің орташа жылдық өсу қарқыны айтарлықтай 11,7 % құрады. Бұл қарқынды өрлеу негізгі салалар бойынша өндірістік көрсеткіштерде Елеулі өрлеулерге әкелді: сауда 107,6 %-ға, өнеркәсіп 104,1 %-ға өсті, көлік секторы 104,6 %-ға өсті, байланыс 102,6 %-ға дейін өсті, құрылыс 104,1 %-ға өсті, ал ауыл шаруашылығы 103,4 %-ға өсті. Бұл деректер Қазақстан экономикасының тұрақты және тұрақты серпінін айғақтайды. Мұнайдың әлемдік бағасының өсуі және американдық доллардың бағамдық тұрақтылығының сақталуы да осы табысқа қосқан үлесі болды. 2018 жылдан 2023 жылға дейін Қазақстанның қаржылық көрсеткіштерінің айтарлықтай өзгеруі байқалады: республикалық табыс кезең басында 8 789 млрд теңге деңгейінен әсерлі 19,3 триллионға дейін өсті (екі есеге жуық өсім). Сонымен қатар, шығыстар 9 335 млрд теңгеден 21 647 млрд теңгеге дейін өсті-өсім 2,8 есеге жуық. Осы өзгерістердің нәтижесінде бюджет тапшылығы айтарлықтай өсті: кезең басында -0,7 триллионнан (2018 ж.) 2023 жылы – 1,68 триллион теңгеге дейін. Алайда, бұл ретте ЖІӨ-ге қатысты бұл тапшылықтың үлесі тұрақты болып қалды және тіпті жақсарды – 1,2 %-дан 2,4 %-ға дейін, аталған кезеңде елдің серпінді экономикалық өсуі аясында мемлекеттік қаржыны тиімді басқаруға баса назар аударып отырып.

Республикалық қаржының кірістері мен шығыстарының серпіні 1-суретте көрсетілген. Экономикадағы кірістердің өсуі өндіріс секторының дамуын және өңдеудің кейінгі кезеңдерін бәсеңдететін бірқатар маңызды факторлармен шектеледі. Өндіріс көлемінің қалыпты өсуі және қайта өңдеу

салаларының жеткіліксіз дамуы өндіріс көлемінің және сәйкесінше сатудан түсетін кірістің өсу мүмкіндіктерін шектейді. Бұл белгілі бір тауарлардың ішкі тұтыну бағасының төмен деңгейіне байланысты, бұл өз кезегінде ішкі нарықтағы төлем қабілеттілігінің жеткіліксіздігінен туындайды [10].

1-сурет – Республикалық қаржы қорының кірістері мен шығыстары, млрд теңге

Ескерту – дереккөз бойынша құрастырылған [9].

Бір жағынан, бұл сату көлемінің ұлғаюына және өндірістің кеңеюіне жол бермейді, екінші жағынан, өндірушілер ресурстардың, әсіресе шикізаттың жоғары бағасына тап болады, бұл олардың кірістілігін айтарлықтай төмендетеді және өндіріс секторына инвестицияларды аз тартымды етеді. Өндірістің кеңеюіне және сатылымның ұлғаюына байланысты шектеулер жағдайында қаржы түсімдерінің ұлғаюына баса назар аудару салықтық әкімшілендіруді жақсартуға көбірек ауысуда. Бұл қысқа мерзімді нәтиже беруі мүмкін, бірақ бұл салада мүмкіндіктер шектеулі. Өндірісті әртараптандыруға және дамытуға бағытталған экономикадағы елеулі құрылымдық өзгерістерсіз қаржы кірістерінің тұрақты ұзақ мерзімді өсуін қамтамасыз ету қиын [11]. Мемлекеттің қаржылық қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін қаржы қорының кіріс бөлігін нығайтуға назар аудару қажет. 2018–2023 жылдардағы Қазақстан Республикасы республикалық бюджетінің кіріс динамикасын талдаймыз (2-кесте).

2-кесте – Қазақстан Республикасы республикалық қаржы қорының кіріс бөлігінің құрылымы, млрд теңге

Атауы	2018ж.		2019ж.		2020ж.		2021ж.		2022ж.		2023ж.	
	млрд теңге	%	млрд теңге	%	млрд теңге	%	млрд теңге	%	млрд теңге	%	млрд теңге	%
Барлық кірістер	8789	100	10592	100	11928	100	12504	100	15963	100	19300	100
Салық түсімдері, оның ішінде:	5695	64,8	6836	64,5	5576	46,7	7057	56,4	10026	62,8	14279	75,2
Салықтық емес түсімдер	151	1,7	279	2,6	983	8,2	295	2,4	438	2,7	381,8	2,0
Негізгі капиталды сатудан түсетін түсімдер	2	0,0	10	0,1	2	0,0	6	0,05	7	0,04	1,3	0,01
Трансферттер түсімдері	2940	33,5	3468	32,7	5368	45,0	5144	41,1	5491	34,4	4432	22,7
Ескерту – дереккөз бойынша құрастырылған [9].												

2018–2023 жылдар аралығында Қазақстанның республикалық бюджетінің кіріс бөлігінің құрылымы экономикалық саясатты Ел ішіндегі және шетелдегі экономикалық жағдайларға бейімдеу нәтижесінде елеулі өзгерістерге ұшырады. Деректерді талдау бюджет кірістерінің ауытқуы экономикалық факторлардың кең ауқымын көрсететінін көрсетеді. Республикалық бюджетке түсетін түсімдердің жалпы көлемі 2018 жылдан бастап 8 789 млрд теңгеге дейін, 2023 жылы – 19 300 млрд теңгеге дейін ұлғайып, талданып отырған кезеңде 119,5 %-дан астам ұлғайды. Бұл өсім елдің экономикалық базасын нығайту және салықтық және салықтық емес түсімдерді ұлғайту жөніндегі күш-жігердің тиімділігін көрсетеді. Мемлекеттік бюджетке түсетін түсімдердің негізгі көзі салық түсімдері болып табылады, 2023 жылы – 14 279 млрд теңге, бұл түсімдердің жалпы көлемінің 75,2 % құрайды.

Енді 2018 жылдан 2023 жылға дейінгі Қазақстан Республикасындағы мемлекеттік шығыстардың динамикасын қарастырайық (3-кесте).

3-кесте – Қазақстан Республикасы республикалық бюджетінің шығындар динамикасы, млрд теңге

Атауы	2018 ж.	2019 ж.	2020 ж.	2021 ж.	2022 ж.	2023 ж.
Барлығы шығындар	9335	11469	13700	14786	17791	21647
Жалпы сипаттағы мемлекеттік қызметтер	442	563	688	645	1047	1163
Қорғаныс	517	710	641	715	1073	1107
Қоғамдық тәртіп, қауіпсіздік, құқықтық, сот, қылмыстық-атқару қызметі	648	685	835	808	1074	1290
Білім	474	611	955	1382	1976	1287
Денсаулық сақтау	1071	1197	1664	2095	1971	2216
Әлеуметтік көмек және әлеуметтік қамсыздандыру	2579	3270	3870	3883	4339	4660
Тұрғын үй-коммуналдық шаруашылық	221	328	350	399	396	594
Мәдениет, спорт, туризм және ақпараттық кеңістік	151	136	150	172	240	265
Отын-энергетика кешені және жер қойнауын пайдалану	78	85	80	99	153	189
Ауыл, су, орман, балық шаруашылығы, ерекше қорғалатын табиғи аумақтар, қоршаған ортаны және жануарлар дүниесін қорғау, жер қатынастары	269	371	369	406	505	387
Өнеркәсіп, сәулет, қала құрылысы және құрылыс қызметі	9	19	53	49	48	55
Көлік және коммуникация	553	628	559	595	838	832
Басқалар	155	604	621	435	561	795
Қарызға қызмет көрсету	586	678	762	977	1297	1809
Трансферттер	1582	1584	2104	2120	2265	4995
Ескерту – дереккөз бойынша құрастырылған [9].						

2018 жылдан 2023 жылға дейінгі Қазақстан Республикасының бюджетіндегі шығыстардың өзгеруін зерттеу мемлекеттік шығыстардың жалпы ұлғаюын да, экономика мен әлеуметтік саланың әртүрлі секторлары арасында қаражатты қайта бөлуді де көрсетеді. 2018 жылы шығыстардың 9 335 млрд теңгеден және 2023 жылы 21 647 млрд теңгеге дейін ұлғаюы мемлекеттің міндеттемелерінің кеңеюін және елдің дамуындағы стратегиялық маңызды бағыттарды қаржылық қолдаудың ұлғаюын көрсетеді. Республикалық бюджеттегі шығыстардың басым бағыттарының бірі Денсаулық сақтау, білім беру, әлеуметтік қамсыздандыру, мәдениет және спортты қамтитын әлеуметтік сала болып табылады. Соңғы жылдары Қазақстан шығындарды абсолютті және салыстырмалы түрде арттыра отырып, білімге көбірек көңіл

бөлуде. Білім беру шығындары 2018 жылғы 474 млрд теңгеден 2023 жылы 1 287 млрд теңгеге дейін 3 есеге ұлғайды. Сондай-ақ денсаулық сақтауда қаржыландырудың айтарлықтай өсуі байқалады, ол көрсетілген кезеңде 1 071 млрд теңгеден 2 216 млрд теңгеге дейін өсті, бұл ұлттың денсаулық сақтау мәселелеріне көбірек көңіл бөлуді көрсетеді. Зейнетақылар мен жәрдемақылар сияқты әлеуметтік төлемдер де айтарлықтай өсті – 2 579 млрд теңгеден 4 660 млрд теңгеге дейін, бұл мемлекеттің әлеуметтік қолдауды күшейту жөніндегі белсенді шараларын айғақтайды. Сондай-ақ қорғаныс және қауіпсіздік шығындарының 2018 жылғы 517 млрд теңгеден 2023 жылы 1 107 млрд теңгеге дейін өсуі байқалады. Қоғамдық тәртіпке, құқықтық жүйеге және сот органдарына арналған шығыстар да 648 млрд теңгеден 1 290 млрд теңгеге дейін өсті. Тұрғын үй-коммуналдық шаруашылық және инфрақұрылым саласында да 221 млрд теңгеден 594 млрд теңгеге дейінгі шығыстардың тұрақты өсуі байқалады. Көлік және коммуникация шығындары 2018 жылы 553 млрд теңгеден 2023 жылы 832 млрд теңгеге дейін ұлғайды, бұл инфрақұрылымдық объектілердің дамуын көрсетеді. Мемлекеттік қарызға қызмет көрсету шығындарында айтарлықтай өсім байқалады, олар 586 млрд теңгеден 1 809 млрд теңгеге дейін өсті, бұл сыртқы және ішкі қарыздарға қызмет көрсету бойынша өсіп келе жатқан жүктемені көрсетеді. Сондай – ақ ауыл шаруашылығы мен қоршаған ортаны қорғауға жұмсалатын шығыстардың өсуі байқалады – 269 млрд теңгеден 387 млрд теңгеге дейін, бұл орнықты даму мен экологиялық мәселелерге назар аударады. 2023 жылы бюджет шығыстарындағы өзгерістер шығыстардың жалпы көлемінің үштен бірін құрады, бұл 2021 жылғы көрсеткіштен едәуір жоғары (19 %), бұл өзгермелі экономикалық жағдай жағдайында бюджет саясатының неғұрлым белсенді түзетілгенін көрсетеді. Мемлекеттік қаржыны басқарудағы негізгі проблемалардың бірі бюджет қаражатын жүйелі түрде игермеу болып табылады және 2022 жыл пайдаланылмаған қаражаттың едәуір көлемінің қалыптасуына ықпал ететін бірнеше негізгі факторларды анықтап, ерекшелік болған жоқ.

Осылайша, талдау көрсеткендей, қаржылық тәртіпті нығайту және бюджеттік процестің барынша ашықтығын қамтамасыз ету қажет. Бюджеттің ашықтығы азаматтардың мемлекеттік органдарға деген сенімін нығайтуға, мемлекеттік қаражатты пайдалану тиімділігін арттыруға және сыбайлас жемқорлық тәуекелдерін азайтуға ықпал етеді. Қазақстандағы бюджет процесінің ашықтығы мен ашықтығын арттыру стратегиясы шеңберінде Үкімет бірқатар маңызды бастамалар мен бағдарламаларды іске асыруда. Негізгі құжаттардың бірі Қазақстан Республикасының мемлекеттік қаржыны басқару жүйесінің даму бағыттарын айқындайтын 2030 жылға

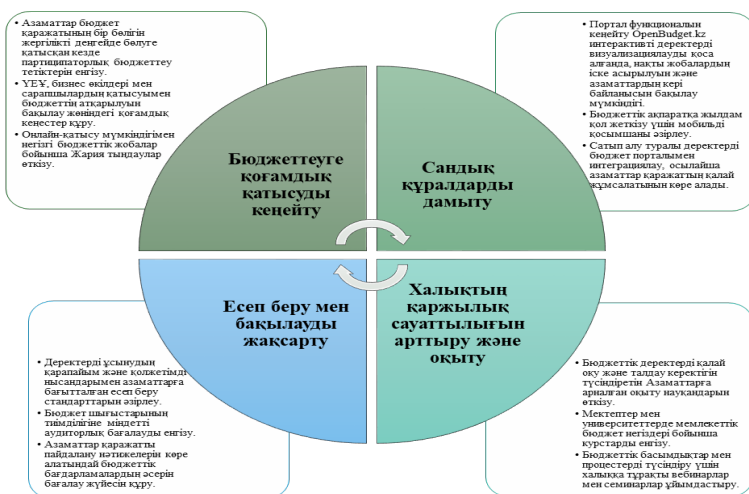
дейінгі мемлекеттік қаржыны басқару тұжырымдамасы болып табылады. Осы Тұжырымдама шеңберінде бюджеттік жоспарлауды жетілдіру, бюджет қаражатын пайдаланудың тиімділігін арттыру және мемлекеттік органдардың есептілігін күшейту жөніндегі шаралар көзделген. Бұл құжат елдің қаржы жүйесін ұзақ мерзімді дамытуға және азаматтардың сенімін арттыруға негіз болады.

Реформалардың маңызды бөлігі бюджеттік процестерді жеңілдетуге және олардың тиімділігін арттыруға бағытталған жаңа Бюджет кодексін әзірлеу болып табылады. Жаңа кодекс мемлекеттік органдарға қаржы қаражатын жоспарлау және пайдалану кезінде икемділік пен дербестікті арттыруға мүмкіндік беретін блоктық бюджетті енгізуді қамтиды. Бұл өзгерістер бюджетаралық қатынастарды жақсартуға және мемлекеттік қаржыны жақсы басқаруға ықпал етеді. Бюджеттік процестің ашықтығын қамтамасыз ету үшін азаматтарға бюджеттік бағдарламалар мен мемлекеттік органдардың есептілігі туралы ақпаратқа қол жеткізуді қамтамасыз ететін «Ашық бюджеттер» платформасы құрылды. Бұл құрал бюджет қаражатын бөлуге байланысты шешімдер қабылдау процесіне жұртшылықты тартуға ықпал етеді және мемлекеттік органдар жұмысының ашықтық деңгейін арттырады. Бұдан басқа, Парламент пен жоғары аудиторлық Палатаның ұсынымдарын қамтитын бюджеттік жоспарлау мен мемлекеттік қаржының тиімділігін жақсарту жөніндегі жол картасы әзірленді. Бұл құжат бюджеттік шығыстарды оңтайландыруға, Мемлекеттік сатып алу жүйесін жетілдіруге және жергілікті бюджет қаражатын бөлуге қоғамдық қатысу тетіктерін енгізуге бағытталған. Жол картасы мемлекеттік қаражатты неғұрлым ұтымды пайдалануды және олардың тиімділігін арттыруды қамтамасыз етуге арналған. Бұл бастамалардың барлығы азаматтардың мемлекеттік институттарға деген сенімін нығайтуға және Мемлекеттік басқарудың тиімділігін арттыруға ықпал ететін ашық және ашық бюджеттік процесті құруға бағытталған. Мұндай шараларды енгізу Қазақстанның орнықты әлеуметтік-экономикалық дамуына маңызды қадам болып табылады.

2-суретте осы мақсаттарға қол жеткізуге көмектесетін ұсыныстар берілген.

Біздің ойымызша, Қазақстандағы бюджеттік процестің ашықтығы мен ашықтығын арттыру азаматтардың белсенді қатысуын, ақпарат сапасын жақсартуды және институттарды нығайтуды қамтитын кешенді тәсілді талап етеді. Ұсынылған ұсынымдарды іске асыру халықтың сенімін күшейтуге, сыбайлас жемқорлық тәуекелдерін азайтуға және Мемлекеттік басқарудың тиімділігін арттыруға мүмкіндік береді. Ашық және ашық бюджет

экономикалық өсудің құралы ғана емес, сонымен қатар әрбір азаматтың игілігіне бағдарланған орнықты қоғам құрудағы маңызды қадам болады.

2-сурет – Қазақстанның бюджет процесінің ашықтығы мен ашықтығын арттыруға арналған ұсынымдар

Ескерту – дереккөз бойынша құрастырылған [12].

Қорытынды

Қазақстанда бюджет процесінің ашықтығы мен ашықтығын арттыру азаматтардың сенімін нығайтуға және қаржы ресурстарын пайдалану тиімділігін арттыруға бағытталған мемлекеттік саясаттың маңызды бөлігі болып табылады. 2030 жылға дейінгі мемлекеттік қаржыны басқару тұжырымдамасы, жаңа Бюджет кодексін әзірлеу және «ашық бюджеттер» платформасын енгізу сияқты стратегиялық құжаттарды іске асыру мемлекеттің бюджетті басқарудың заманауи тетіктерін құруға ұмтылысын айғақтайды. Блоктық бюджетті енгізу және бюджеттік жоспарлауды жақсарту үшін Жол картасын әзірлеу сияқты бюджеттік жоспарлау құралдарын үнемі жетілдіру мемлекеттік органдарға шығындарды оңтайландырып қана қоймай, олардың есептілігін арттыруға мүмкіндік береді. Бюджеттік процестің ашықтығын қамтамасыз ету азаматтарды қаржы ресурстарын бөлуге тартуға ықпал етеді, бұл өз кезегінде мемлекеттік басқару сапасын жақсартады. Бұл қадамдар Қазақстанның халықаралық стандарттарға сәйкес келетін тұрақты, ашық және тиімді қаржы жүйесін құру жөніндегі ұзақ мерзімді мақсаттарын көрсетеді. Жаңа технологияларды енгізу, құқықтық базаны жетілдіру және

қоғамды белсенді тарту елдің одан әрі әлеуметтік-экономикалық дамуы үшін негіз болады. Осылайша, бюджет процесінің ашықтығын арттыру цифрландыруды, азаматтарды тартуды, ақпарат сапасын жақсартуды және институционалдық тетіктерді күшейтуді қамтитын кешенді тәсілді талап етеді. Бұл қадамдар халықтың мемлекеттік органдарға деген сенімін нығайтып қана қоймай, елдің тұрақты әлеуметтік-экономикалық дамуын қамтамасыз етуге мүмкіндік береді.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ДЕРЕКТЕР ТІЗІМІ

1 **Martynenko, V.** Study of international experience in the implementation of fiscal policy in the context of financial decentralization. – 2018 [Electronic resource]. – URL: <https://www.researchgate.net/publication/334487124> (Дата обращения 10.2024).

2 **Nachmany, M., Fankhauser, S., Townshend, T., Collins, M.** The GLOBE Climate Legislation Study A Review of Climate Change Legislation in 66 Countries. – 2014 [Электронный ресурс]. – URL: <https://www.researchgate.net/publication/273698465> (Дата обращения 11.2024).

3 **Matt, H. Evans** Improving the budget process. – 2020 [Электронный ресурс]. – URL: https://exinfm.com/board/improve_budgeting_process.htm (Дата обращения 11.2024).

4 **Салимбаева, Ш. Д.** Анализ расходов бюджета Республики Казахстан // Сибирская финансовая школа. – 2024. – № 3. – С. 81–91.

5 **Салимбаева, Ш. Д., Валиева, Е. Н.** Современное состояние бюджетной системы Республики Казахстан в условиях мирового кризиса // Вестник Западно-Казахстанского инновационно-технологического университета. – 2021. – №1(17). – С. 86–1.

6 **Есымханова, З. К., Сакенова, З. М., Жуанышев, А. Е., Сакенов, Н. А.** Некоторые тенденции функционирования бюджетной системы Казахстана [Текст] // Национальная ассоциация ученых. – 2020. – №51-1(51). – С. 50–52.

7 **Калиева, Д. К., Тажибаева, К. Б.** Государственные финансы Казахстана: современное состояние и перспективы реформирования [Текст]. – Алматы : НДО «Экономика и финансы». – 2022. – 230 с.

8 **Абдикаликов, Н. А.** Государственные финансы и налоговая политика Республики Казахстан. – Алматы : «Атамұра». – 2019. – 270 с.

9 Открытая база данных о госбюджете Казахстана. – 2024 [Электронный ресурс]. – URL: <https://openbudget.kz> (Дата обращения 09.2024).

10 **Gordeev, V. Y., Krivtsov, D. Y.** Fiscal Transparency and Budgetary Reforms in Central Asia. – London : Routledge, 2020. – 320 с.

11 **Гусев, И. Н.** Экономика публичного сектора : бюджетный процесс и его реформы [Текст]. – Алматы : «Деловая книга», 2020. – 245 с.

12 **Додонов, В. Ю.** Государственные финансы Казахстана : тенденции и влияние на уровень жизни населения. – 2024 [Электронный ресурс]. – URL: https://www.researchgate.net/publication/359400022_Gosudarstvennye_finansy_Kazahstana_tendencii_i_vlianie_na_uroven_zizni_naselenia (Дата обращения 10.2024).

REFERENCES

1 **Martynenko, V.** Study of international experience in the implementation of fiscal policy in the context of financial decentralization. – 2018 [Electronic resource]. – URL: <https://www.researchgate.net/publication/334487124> (Date of access 10.2024).

2 **Nachmany, M., Fankhauser, S., Townshend, T., Collins, M.** The GLOBE Climate Legislation Study A Review of Climate Change Legislation in 66 Countries. – 2014 [Electronic resource]. – URL: <https://www.researchgate.net/publication/273698465> (Date of access 11.2024).

3 **Matt, H. Evans** Improving the budget process. – 2020 [Electronic resource]. – URL: https://exinfm.com/board/improve_budgeting_process.htm (Date of access 11.2024).

4 **Salimbaeva, Sh.D.** Analiz raskhodov byudzheta Respubliki Kazakhstan [Analysis of budget expenditures of the Republic of Kazakhstan] // Sibirskaya finansovaya shkola. – 2024. – 3. – P. 81–91.

5 **Salimbaeva, Sh.D., Valieva, E.N.** Sovremennoe sostoyanie byudzhetoj sistemy Respubliki Kazakhstan v usloviyah mirovogo krizisa [The current state of the budget system of the Republic of Kazakhstan in the context of the global crisis] [Text] // Vestnik Zapadno-Kazhastanskogo innovacionno-tekhnologicheskogo universiteta. – 2021. – №1 (17). – P. 86–91.

6 **Esmhanova, Z. K., Sakenova, Z. M., Zhuanyshev, A. E., Sakenov, N. A.** Nekotorye tendencii funkcionirovaniya byudzhetoj sistemy Kazahstana [Some trends in the functioning of the budget system of Kazakhstan] [Text] // Nacional'naya asociaciya uchenyh. – 2020. – № 51–1(51). – P. 50–52.

7 **Kalieva, D. K., Tazhibaeva, K. B.** Gosudarstvennye finansy Kazahstana : sovremennoe sostoyanie i perspektivy reformirovaniya [Public finances of Kazakhstan: current state and prospects of reform]. – Almaty : NDO «Ekonomika i finansy», 2022. – 230 p.

8 **Abdikalikov, N. A.** Gosudarstvennye finansy i nalogovaya politika Respubliki Kazahstan [Public finance and tax policy of the Republic of Kazakhstan] – Almaty : «Atamyr», 2019. – 270 p.

9 Otkrytaya baza dannyh o gosbyudzhete Kazakhstana [Open database on the state budget of Kazakhstan] . – 2024 [Electronic resource]. – URL: <https://openbudget.kz> (Date of access 09.2024).

10 Gordeev, V. Y., Krivtsov, D. Y. Fiscal Transparency and Budgetary Reforms in Central Asia. – London : Routledge, 2020. – 320 p.

11 Gusev, I. N. Ekonomika publichnogo sektora: byudzhethnyj process i ego reform [Public sector economics : the budget process and its reforms]. – Almaty : «Delovaya kniga», 2020. – 245 p.

12 Dodonov, V. Yu. Gosudarstvennye finansy Kazakhstana : tendencii i vliyanie na uroven' zhizni naseleniya [Public finances of Kazakhstan : trends and impact on the standard of living of the population]. – 2024 [Electronic resource]. – URL: https://www.researchgate.net/publication/359400022_Gosudarstvennye_f finansy_Kazakhstan_tendencii_i_vlianie_na_uroven_zizni_naselenia (Date of access 10.2024).

02.02.25 ж. баспаға түсті.

04.04.25 ж. түзетулерімен түсті.

02.05.25 ж. басып шығаруға қабылданды.

*Г. М. Сагиндыкова¹, Г. С. Тусибаева², *М. А. Баяндин³,*

Г. А. Рахимова⁴, А. К. Жумагулова⁵

^{1,2}Казахский университет технологии и бизнеса имени К. Кулажанова, Республика Казахстан, г. Астана;

³Международный Таразский инновационный институт имени Шерхана Муртазы, Республика Казахстан, г. Тараз;

⁴Казахский агротехнический университет имени С. Сейфуллина, Республика Казахстан, г. Астана;

⁵Кокшетауский университет имени Абая Мырзахметова, Республика Казахстан, г. Кокшетау.

Поступило в редакцию 02.02.25.

Поступило с исправлениями 04.04.25.

Принято в печать 02.05.25.

СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ ПОВЫШЕНИЯ ПРОЗРАЧНОСТИ БЮДЖЕТНОЙ СИСТЕМЫ КАЗАХСТАНА

Статья освещает текущее положение бюджетного механизма Республики Казахстан с акцентом на меры по укреплению открытости данной структуры. На современном этапе развития Казахстана

ключевым направлением является активная модернизация бюджетной стратегии в области укрепления долгосрочной стабильности экономики, оптимизации управления государственными финансами и существенного повышения результативности распределения бюджета. В данной статье анализируются основные элементы структуры бюджетной системы, в том числе механизм распределения финансовых ресурсов между республиканскими и местными бюджетами. Также рассматривается влияние государственных внебюджетных фондов на общий процесс формирования бюджета. Особый акцент ставится на детальном исследовании финансовых потоков государства, которые представлены налоговыми поступлениями и экспортной выручкой от природного сырья, а также структурирование бюджетных затрат на социальную поддержку населения, инфраструктурные проекты и стимулирование социально-экономического восстановления. Одной из ключевых задач является существенное повышение прозрачности бюджетного сектора. В работе подробно описываются инициативы по оптимизации управления финансами: от введения электронного учетного процесса до внедрения методов программно-целевого планирования и усиления контрольно-аудиторской деятельности с целью предотвращения злоупотреблений. Особое внимание уделяется стратегическим направлениям реформ, затрагивающим противодействие коррупции, совершенствование налоговой поли

Статья посвящена анализу ключевых проблем и разработке предложений по оптимизации бюджетной системой Республики Казахстана и расширению экономического разнообразия страны в долгосрочной перспективе. Для решения этой проблемы было предложено обеспечить открытый доступ к бюджетным данным в удобном для понимания формате, включая не только сводные показатели, но и детализированную информацию о конкретных расходах по проектам и программам, а также внедрение современных технологий, таких как открытые данные и интерактивные онлайн-платформы, позволит гражданам отслеживать движение бюджетных средств и контролировать эффективность их использования.

Ключевые слова: бюджетная система, Казахстан, прозрачность, бюджетные расходы, доходы, реформы, электронное бюджетирование.

G. Sagindykova¹, G. Tussibayeva², *M. Bayandin³,
G. Rakhimova⁴, A. Zhumagulova⁵

^{1,2}K. Kulazhanov Kazakh University of Technology and Business,
Republic of Kazakhstan, Astana;

³Sherkhan Murtaza International Taraz Innovation Institute,
Republic of Kazakhstan, Taraz;

⁴S. Seifullin Kazakh Agrotechnical University,
Republic of Kazakhstan, Astana;

⁵Abai Myrzakhmetov Kokshetau University,
Republic of Kazakhstan, Kokshetau.

Received 02.02.25.

Received in revised form 04.04.25.

Accepted for publication 02.05.25.

CURRENT STATE AND PROSPECTS OF INCREASING TRANSPARENCY OF KAZAKHSTAN'S BUDGET SYSTEM

The article highlights the current situation of the budget mechanism of the Republic of Kazakhstan with an emphasis on measures to strengthen the openness of this structure. At the current stage of Kazakhstan's development, the key direction is the active modernization of the budget strategy in the field of strengthening the long-term stability of the economy, optimizing public finance management and significantly improving the effectiveness of budget allocation. This article analyzes the main elements of the budget system structure, including the mechanism for allocating financial resources between national and local budgets. The impact of state extra-budgetary funds on the overall budget formation process is also being considered. Special emphasis is placed on a detailed study of the financial flows of the state, which are represented by tax revenues and export earnings from natural raw materials, as well as the structuring of budget expenditures for social support of the population, infrastructure projects and stimulating socio-economic recovery. One of the key tasks is to significantly increase the transparency of the budget sector. The paper describes in detail initiatives to optimize financial management: from the introduction of an electronic accounting process to the introduction of program-oriented planning methods and the strengthening of control and auditing activities in order to prevent abuse. Special attention is paid to strategic areas of reforms related to combating corruption and improving tax policy.

The article is devoted to the analysis of key problems and the development of proposals for optimizing the budget system of the Republic of Kazakhstan and expanding the economic diversity of the country in the long term. To solve this problem, it was proposed to provide open access to budget data in an easy-to-understand format, including not only summary indicators, but also detailed information on specific expenditures on projects and programs, as well as the introduction of modern technologies such as open data and interactive online platforms, which will allow citizens to track the movement of budget funds and control the effectiveness of their use.

Keywords: budget system, Kazakhstan, transparency, budget expenditures, revenues, reforms, electronic budgeting.

Теруге 19.05.2025 ж. жіберілді. Басуға 30.06.2025 ж. қол қойылды.

Электронды баспа

17,1 Mb RAM

Шартты баспа табағы 34,8

Таралымы 300 дана. Бағасы келісім бойынша.

Компьютерде беттеген: А. К. Мыржикова

Корректорлар: А. Р. Омарова, Д. А. Кожас

Тапсырыс № 4407

Сдано в набор 19.05.2025 г. Подписано в печать 30.06.2025 г.

Электронное издание

17,1 Mb RAM

Усл.п.л. 34,8. Тираж 300 экз. Цена договорная.

Компьютерная верстка: А. К. Мыржикова

Корректоры: А. Р. Омарова, Д. А. Кожас

Заказ № 4407

«Toraighyrov University» баспасынан басылып шығарылған

Торайғыров университеті

140008, Павлодар қ., Ломов к., 64, 137 каб.

«Toraighyrov University» баспасы

Торайғыров университеті

140008, Павлодар қ., Ломов к., 64, 137 каб.

8 (7182) 67-36-69

e-mail: kereku@tou.edu.kz

www.vestnik.tou.edu.kz

www.vestnik-economic.tou.edu.kz